Els van der Laan-Meijer, Datering van Roodbaards ontwerptekeningen, Cascade bulletin voor tuinhistorie 29 (2020), p. 46-50

DATERING VAN ROODBAARDS ONTWERPTEKENINGEN

ELS VAN DER LAAN-MEIJER

De tuinarchitect Lucas Pieters Roodbaard (1782-1851) heeft in de eerste helft van de negentiende eeuw een groot aantal landschapsparken en -tuinen gerealiseerd in de drie noordelijke provincies. Van zijn hand zijn nog ruim dertig potloodschetsen en fraai gekleurde ontwerptekeningen bewaard gebleven. Om inzage te krijgen in de ontwikkeling van zijn ontwerpprincipes en -ideeën is het interessant om de tekeningen op chronologische wijze te plaatsen.[1] Juist daarin zit de moeilijkheid, Roodbaard heeft slechts een deel van zijn tekeningen gedateerd, zoals de tekeningen die hij in opdracht van het stadsbestuur van Leeuwarden heeft gemaakt. Voor de overige tekeningen kan slechts een indicatie van het jaartal worden gegeven op basis van bronnen. Daarvoor kunnen onder andere de kadastrale minuutplannen worden gebruikt, die de datering van verbouwingen of de aanleg van bouwwerken aangeven. In 2018 verwees Jan Holwerda naar de digitale database van de Kadaster Archiefviewer van na 1832 als de bron om de ontwerptekeningen die Roodbaard voor de aanleg van Lyndenstein te Beetsterzwaag heeft gemaakt, opnieuw te dateren.[2]

Uit onderzoek blijkt dat deze digitale database

Afb. 1. Schematisch overzicht van de datering van ontwerptekeningen en -schetsen. De jaartallen, die cursief zijn aangegeven zijn een indicatie op basis van archivalia.

Jaar	Ontwerptekening	Schaalbalk	Weergave	Signering
	Eerste periode			
1819	Trommiushof	Schaal van 30. a 40. Treden van meer dan 3.voet per tree	3D	geen
1819	Ekenstein	Schaal van 100 Treden Houdende elk tree (?) 3. Voet	3D	L.P. Roodbaard. Inventr
1820	Prinsentuin	Schaal van 30 Rijnlandsche Roeden	gedrukt	L.P. Roodbaard. Inv
1821	Stania State, voortuin	Schaal van 100 Passen	3D	L.P. Roodbaard
1821	Stania State, achtertuin	Schaal van twee hondert Treeden	schaduwrand	L.P. Roodbaard.
1821	Groot Terhorne	Schaal van 200 Treden. De Tre 3 Voet Vrieze M.	schaduwrand	geen
1821	Lyndenstein, noordelijke tuin	Schaal van 40. tot 50. Ellen	afwijkend	L.P. Roodbaard. Inventr
1821	Poptaslot, moestuin en boomgaard	Schaal van 50 Ellen	schaduwrand	L.P. Roodbaard. Inventr
	Tweede periode			
1825	Lyndenstein, overtuin	Schaal van 200 Nederlandse Ellen	schaduwrand	L.P.Roodbaard.
1826	Stadsverswatervijver	geen		geen
1827	Ekenstein	Nederlandse Elle	schaduwrand	L.P.Roodbaard.
1829	Algemene Begraafplaats	Schaal van hondert fijftig Nederlandsche Ellen	schaduwrand	L.P.Roodbaard.
1830	Algemene Begraafplaats, entree	Schaal van 40. Nederlandsche Ellen	schaduwrand	L.P.Roodbaard.
1830	Het Witte Huis	Schaal van 50 Ellen	gedrukt	geen
1830	Heloma	Schaal van Nederlandse Ellen	schaduwrand	geen
1831	Hoeksterpoortdwinger	geen		geen
1831	Wirdumer en Hoeksterpoorten	geen		L.P.Roodbaard.
1831	Guyotpark	Schaal van 40. Nederlandse Ellen	schaduwrand	L.P. Roodbaard. Inventr
1832	Ropta State	Schaal van 320. Nederlandsche Ellen	schaduwrand	L.P. Roodbaard. Inventr
1833	Huize Voormeer	Nederlandsche Ellen	schaduwrand	L.P.Roodbaard.
1833	Riedel, moestuin	Schaal van 15. Nederlandsche Ellen	schaduwrand	L.P.Roodbaard.
1834	Stania State	Schaal van twehondert Treden van groot 3. Voet elk Tree	simpel	L.P.Roodbaard.
1835	Ontwijk en Brouwershave	Schaal van 100. Nederlandsche Ellen	schaduwrand	L.P. Roodbaard. Inventr
1837	Lyndenstein, voortuin	Schaal van 50. Nederlandse Ellen	schaduwrand	geen
	Derde periode			
1837	Fockensstate	Schaal van 100 Ellen Nederlands.	schaduwrand	L.P.Roodbaard.
1837	Oldehoofsterkerkhof	Schaal van Ellen Nederl.	schaduwrand	L.P.Roodbaard.
1840	Fraeylemaborg	Schaal van zeven hondert zestig Ellen Nederlands	schaduwrand	L.P.Roodbaard.
1840	Fraeylemaborg, schets	Schaal van 100 Ellen	simpel	geen
1841	Tournooiveld, beplanting	Schaal van Treden Nagenoeg den Ellen Nederlands	schaduwrand	L.P.Roodbaard.
1842	Prinsentuin en Oldenhoofsterdwinger	Schaal van 100. Ellen Nederlands	schaduwrand	L.P.Roodbaard.
1842	Poptaslot, bloementuin	Schaal van 50 Ellen Nederlands	simpel	L.P.Roodbaard.
1843	Groot Terhorne, bloementuin	Schaal van Ellen Nederl	simpel zonder indeling	geen
1844	Vijversburg	afwijkend	geen bijschrift	L.P.Roodbaard.
1845	Jagtlust	Schaal van Ellen Nederlands	schaduwrand	geen
1845	Verlaatsdwinger	Schaal van van 100. Ellen Nederl.	simpel	L.P.Roodbaard.

hiervoor toch onvoldoende informatie geeft. Een belangrijke bron is namelijk de schaalbalk die op bijna alle tekeningen voorkomt. Een essentieel feit daarbij is dat in 1821 de meter als standaardmaat werd ingevoerd.[3] Voor 1821 gebruikte men onder andere duimen, voeten, passen, roeden en ellen, waarbij de lengte per regio of stad kon verschillen. Bij de invoering van het metrieke stelsel werd de schaalbalk ingedeeld in Nederlandse Ellen, overeenkomstig met de huidige meter. Het bijgaande overzicht van zijn ontwerptekeningen en potloodschetsen geeft aan dat Roodbaard op verschillende wijze de maatvoering van de schaalbalk heeft toegepast. Daarbij kunnen drie periodes worden onderscheiden. In de eerste periode, tot de invoering van het metrieke stelsel, gebruikte hij onder andere voeten, passen, duimen en ellen, die nog niet overeenkwamen met de huidige meters. In de tweede periode gaf hij als maatvoering de 'Nederlands(ch)e Ellen' aan. En vanaf 1837 paste hij om nog onverklaarbare reden de maatvoering 'Ellen Nederlands' toe.[4] Een drietal voorbeelden van Lyndenstein te Beetsterzwaag, Popta Slot te Marssum en Groot Terhorne te Beetgum geven inzage in de gedachtegang voor de datering van Roodbaards schetsen en tekeningen.

De maatvoering voor de tekeningen uit zijn eerste periode als tuinarchitect, gaf Roodbaard aan in Treden, Passen en Ellen.[5] Op de tekening van de noordelijke tuin van Lyndenstein is deze afgebeeld als de 'Schaal van 40 tot 50 Ellen'. Deze schaalbalk wijkt af van andere schaalbalken. Waarschijnlijk had Roodbaard een ingemeten plattegrond gekregen van de tuinman K.J. Mook, zoals de naam onder aan de tekening doet vermoeden. Deze tuinman ging in januari 1821 naar de Firma Wybren Krijns & Co., boomkwekers te Joure om de beplanting te bestellen die in maart 1821 werd geleverd.[6] Daaruit kan worden herleid dat de ontwerptekening in januari 1821 gereed was om de bestelling te kunnen doen. Het is ook denkbaar dat deze tekening al gereed was voor de aanbesteding van het nieuwe huis in november 1820 en dat Roodbaard een advies heeft gegeven voor de positie van het nieuwe huis in combinatie met het tuinontwerp.[7]

De datering van de potloodschets voor het landschapspark van Groot Terhorne in Beetgum is volgens de maatvoering 'van 200 Treden. De Tre is 3 voet Vrieze M' in 1821 gemaakt.[8] Dit jaartal is tevens te verklaren door de omvangrijke leverantie van de Firma Wybren Krijns & Co. Tussen maart 1821 en maart 1822 werd een grote hoeveelheid bomen en heesters geleverd voor de aanleg van het park.[9] De tekening zal voor maart 1821 gemaakt zijn en is ook uitgevoerd zoals het Kadastraal Minuutplan van 1823 aangeeft.[10]

Tot slot kan de datering van de ontwerptekening voor de boomgaard en de moestuin van

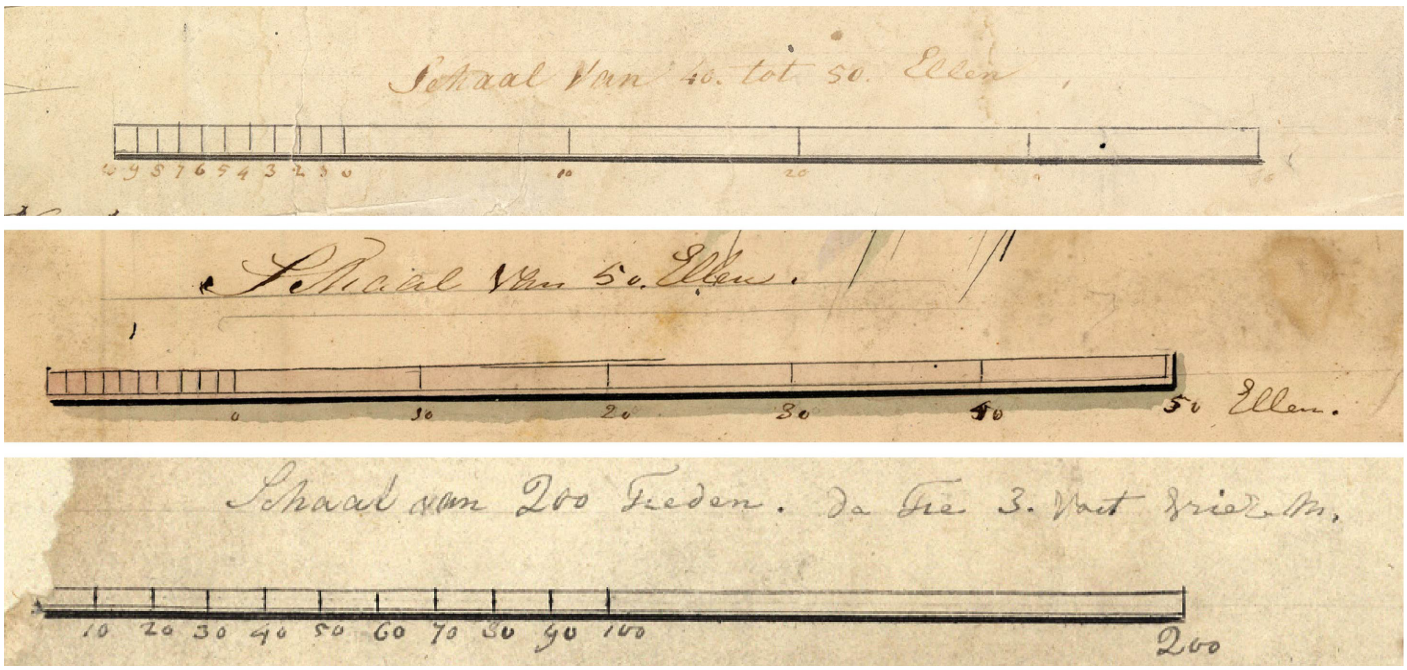

Afb 2. Drie schaalbalken uit de eerste periode: (b) de noordelijke tuin van Lyndenstein, (m) de moestuin met boomgaard van Poptaslot en (o) de parkaanleg van Groot Terhorne.

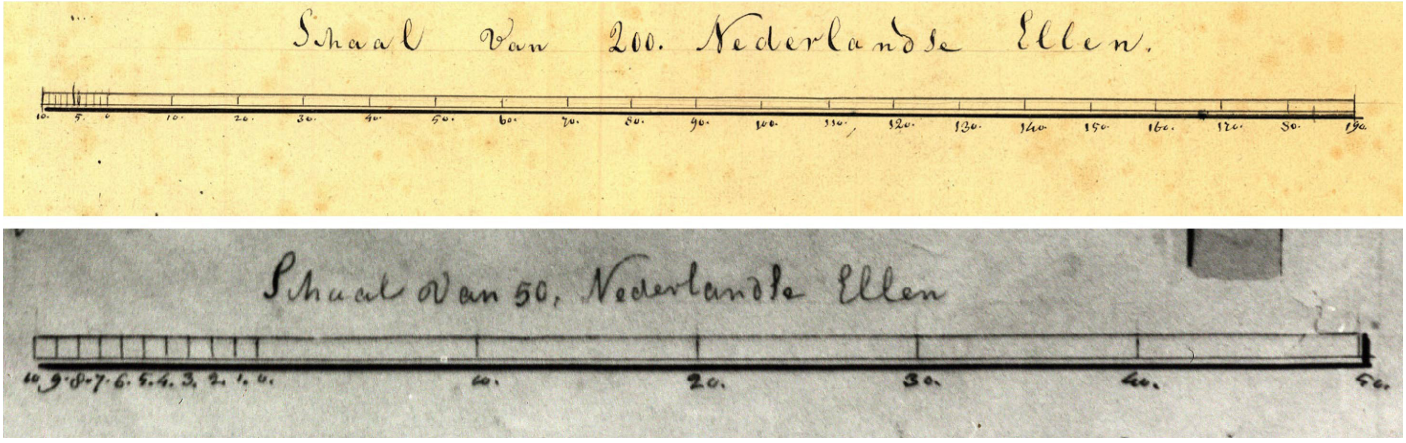

Afb. 3. Twee schaalbalken uit de periode tussen 1822 en 1837: (b) de overtuin en (o) de voorterrein van Lyndenstein.

Popta Slot te Marssum met een schaal 'van 50 Ellen' worden ingedeeld bij zijn oeuvre uit de eerste periode tot 1821, in tegenstelling tot de datering in eerdere publicaties. Het geeft eveneens inzage in de opdrachtgever voor de ontwerptekening, de voogden van Popta Slot, waarbij Ambrosius Ayso van Boelens (1766-1834), eigenaar van Slot Boelens in Olterterp, een van de voogden was.[11]

In de tweede periode tussen 1821 en 1837 wordt de maatvoering in de 'Nederlandse Ellen' aangegeven, zoals bij de tweede tekening voor Lyndenstein van de overtuin. Uit de door Roodbaard bijgeschreven aanwijzingen kan worden afgeleid dat de tekening gemaakt werd om met deze in de hand door de bestaande aanleg te lopen om een voorstelling van de nieuwe aanleg te kunnen maken. Dit is een van de redenen om het jaartal waarin de tekening voor de overtuin is gemaakt niet alleen te baseren op de kadastrale vastlegging van de aanleg van bouwwerken. Presentatietekeningen blijken een verschillend doel te dienen; enerzijds om de opdrachtgever te overtuigen van de nieuwe aanleg, anderzijds om de tekening na aanleg in het huis te kunnen bewaren of presenteren.[12] Aanleiding om Roodbaard de opdracht te geven voor het maken van een ontwerp van de overtuin van Lyndenstein kan in verband worden gebracht met het huwelijk van baron van Lynden in het jaar 1825. Verondersteld kan worden dat de fraaie presentatietekening van de overtuin bedoeld was om samen met zijn vrouw het nieuwe ontwerp van de aanleg te kunnen bekijken. Het oude huis werd enige tijd na het huwelijk op afbraak verkocht.[13] Voordat met de aanleg van de tuin kon worden begonnen diende er eerst een nieuwe tuinmanswoning in de overtuin te worden gebouwd. De aanleg van de tuin werd uitgesteld vanwege de plotselinge dood van de baron in 1828. Uit het feit dat zijn weduwe negen jaar later de aanleg ter hand neemt, blijkt de behoefte om toch het ontwerp te laten uitvoeren. Volgens de kadastrale hulpkaart met de 'Amotie in 1837' werden in dat jaar de oude tuinmanswoning en het koetshuis met de kleine stal gesloopt. En werd

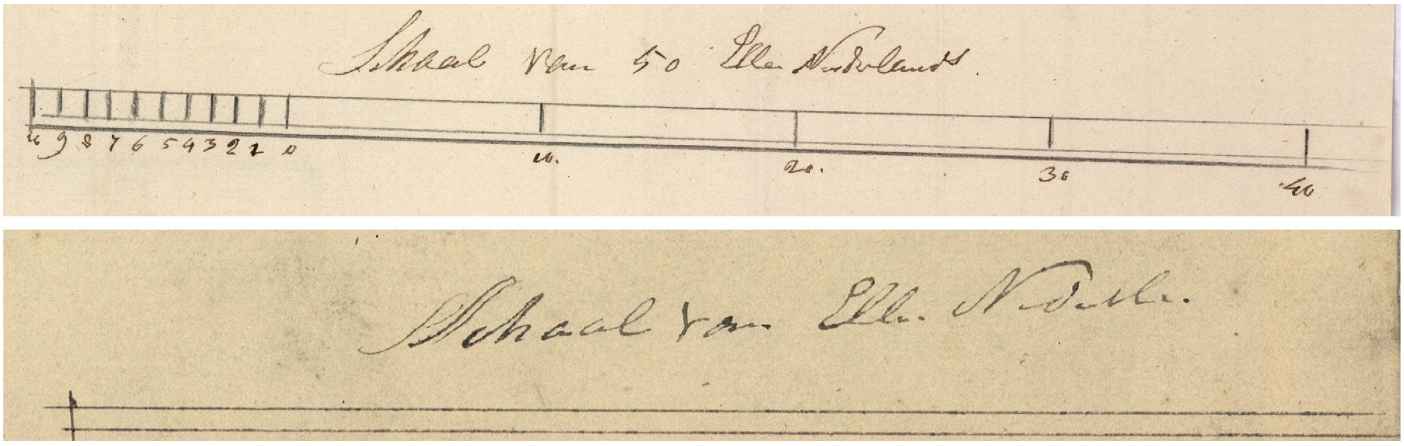

Afb.4. Twee schaalbalken uit de periode na 1837: (b) de bloementuin van het Popta Slot en (o) de bloementuin van Groot Terhorne.

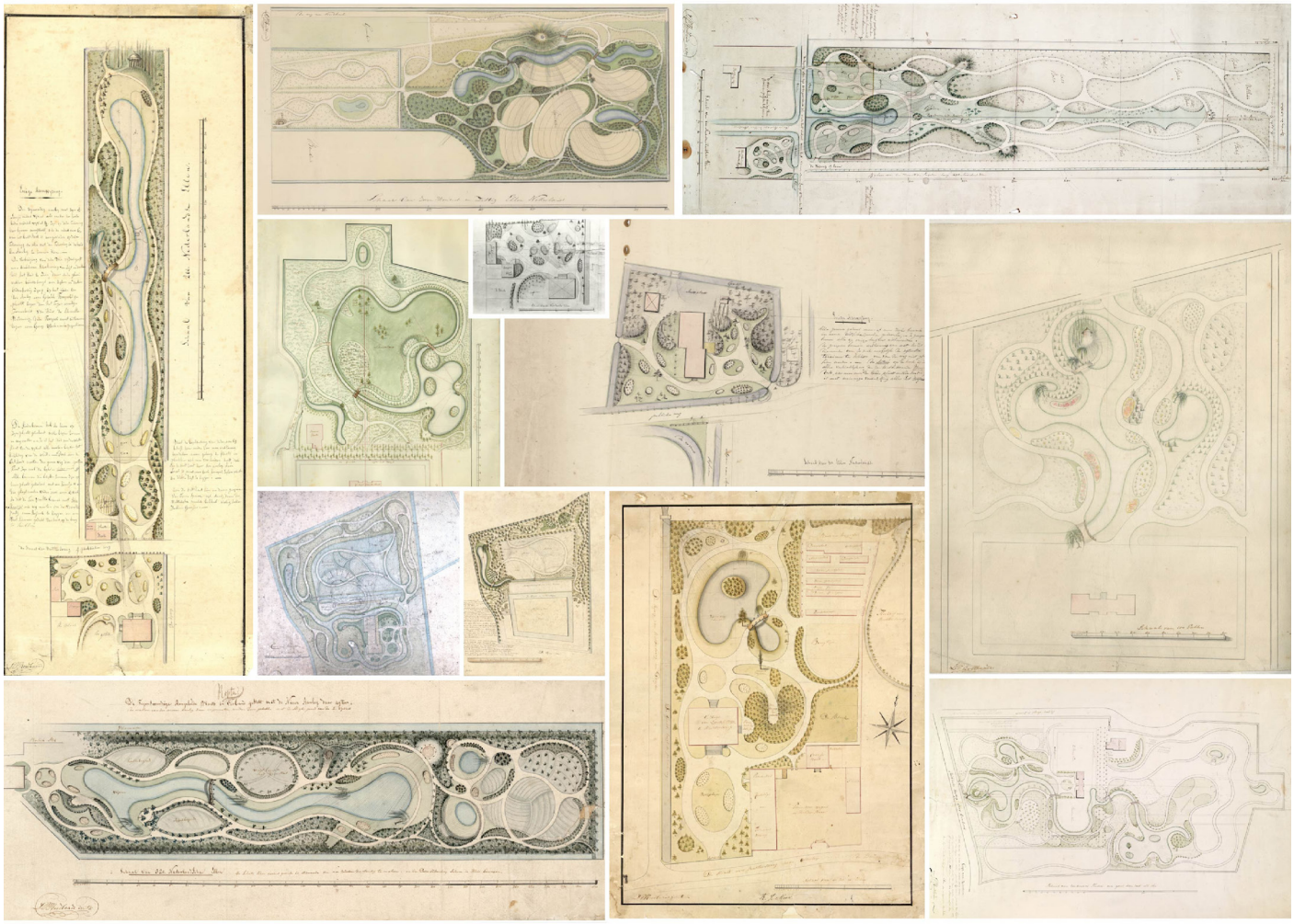

Afb. 5. Collage van tekeningen van de hand van L.P. Roodbaard.

het oostelijke bijgebouw vergroot en herbouwd tot een nieuwe paardenstal met koetshuis.[14] Na de afbraak in 1837 heeft Roodbaard het voorterrein nauwkeurig kunnen inmeten en de derde tekening voor Lyndenstein kunnen maken; een gedetailleerd ontwerp van het voorterrein.[15] De aanleg van de overtuin wordt volgens Van der Aa in 1839 voltooid: 'voor eenige jaren nieuw aangelegde buiten van Mevr. de weduwe van den voormaligen Grietman Frans Godard Aiso Boelens Baron van Linden, Lijndenstein genaamd, met uitmuntende, in het jaar 1839, aanmerkelijk verfraaide bosschen en tuinen….'[16]

In de derde periode na 1837 gebruikte Roodbaard de maatvoering 'Ellen Nederlands', zoals op de ontwerptekening voor de bloementuin van Popta Slot; 'Schaal van 50 Ellen Nederlands'. Deze potloodschets met de vele bloemperken bij het huis wordt gedateerd in het jaar 1842 als Jan Hendrik van Boelens (1792-1865), de neef van Ambrosius Ayso, een van de voogden is.[17]

Ook de ruwe potloodschets van de bloementuin van Groot Terhorne wordt vanwege dezelfde maatvoering na 1837 gedateerd, waarschijnlijk in 1843, toen ook geïnvesteerd werd in een modern koperen verwarmingstoestel voor de bloemenkas.[18] Roodbaard heeft blijkbaar geen opdracht gekregen om een presentatietekening te maken. Een kaart uit 1866 geeft inzage in de aanleg, waarbij te zien is wat er uiteindelijk van het ontwerp van Roodbaard is gerealiseerd.[19]

RESUME

Uit het onderzoek blijkt dat het dateren van ontwerptekeningen een complexe opgave is. Van belang is om te weten wat de betekenis van de tekening is en of Roodbaard destijds opdracht heeft gekregen voor het maken van een potloodschets of voor een gekleurde presentatietekening. De datering van ruim

dertig tekeningen en schetsen kan alleen worden gedaan als deze in een breder perspectief wordt geplaatst. Het gaat niet zozeer om de datering van tekeningen in een bepaald jaar. Het gaat juist om de relatie te leggen tussen de verschillende ontwerpen die in een bepaalde periode zijn gemaakt. Het dateren van ontwerptekeningen geeft zowel inzage in de ontwikkeling van Roodbaards ontwerpprincipes als in zijn netwerk van opdrachtgevers. De meerwaarde om zijn gehele oeuvre in een bepaalde tijdsperiode te plaatsen, is dat dit een relevante toevoeging vormt om de ontwerpprincipes van Roodbaard te doorgronden.

NOTEN

1 Dit artikel is onderdeel van het promotieonderzoek van de auteur *Handschrift van Roodbaard, ontwerpprincipes voor Noord-Nederlandse landschapsparken voor 1850*, dat medio 2021 zal worden gepubliceerd.

2 Jan Holwerda, Nadere datering van de ontwerpen van Roodbaard voor Lyndenstein, *Cascade bulletin voor tuinhistorie* Jaargang 2018 (27) nr. 1, p. 33-43. Aanleiding voor dit artikel is om een aantal aannames te corrigeren en te plaatsen in een breder kader.

3 Gerrit Berends, *Van punt tot mijl*, 2017. De publicatie geeft een nauwkeurig overzicht van de maatvoering die in de voorafgaande eeuwen werd toegepast.

4 Berends kon geen verklaring geven voor het feit dat de maatvoering op deze wijze is aangeven.

5 Per mail gaf Berends aan dat de tekeningen met Treden, Passen en Ellen met grote mate van waarschijnlijkheid dateren van voor 1821. In dit onderzoek zijn ze gedateerd tot en met 1821.

6 M.R. van der Spoel-Walvius heeft de dagelijkse aantekeningen van Firma Krijns gepubliceerd. *Cascade bulletin voor tuinhistorie,* Jaargang 2012 (21) nr. 1, p. 38-49. Zie ook Holwerda 2018, noot 12. Roodbaard geeft vele opdrachten aan de Firma Krijns voor de leverantie van beplanting.

7 Holwerda, 2018. Hiermee vervalt voetnoot 16 en blijft het jaar 1821 nog steeds aannemelijk.

8 R.L.P. Mulder-Radetzky en B.H. de Vries, *Groot Terhorne te Beetgum*, Alphen aan den Rijn 1984, p.55. In de publicatie over Groot Terhorne wordt een aanname gedaan dat de tekeningen zijn gemaakt in het jaar 1827. Dit komt niet overeen met de gegevens van het KMP 1823, waar de aanleg van de vijver al zichtbaar is.

9 Roodbaard werkte vanaf 1819 met de Firma Krijns samen.

10 Bijzonder feit is dat in 1820 de landmeter Hendrik van Zutphen een opmetingskaart heeft gemaakt van het landschapspark zoals Roodbaard dat heeft aangetroffen voordat hij zijn ontwerp maakte. Van Zutphen heeft onder andere in 1812 de *Geömetrische kaart van de Hofstede Elswout* met het tempelfront, de grot, de hermitage en de vele kassen en broeibakken gemaakt. Ook heeft hij in 1820 de kaart voor Hartekamp en Bleeklust gemaakt.

11 Tot de voogden, die Roodbaard opdracht hebben gegeven, behoorde Ambrosius Ayso van Boelens, eigenaar van Slot Boelens in Olterterp. Bij Slot Boelens was al voor 1820 een slingertuin aanwezig, zoals te zien is op de Franse Kaart 1811-1823. Nader onderzoek moet uitwijzen of daar ook Roodbaard bij betrokken is geweest.

12 Voorbeeld daarvan is Ropta State, waar eerst de aanleg heeft plaatsgevonden en daarna de tekening is gemaakt om 'in het huis te bewaren'.

13 Holwerda, 2018, p.35.

14 Holwerda, 2018, p.38.

15 Op deze tekening zijn de diagonale meetlijnen tussen de gebouwen nog zichtbaar.

16 A. J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden* deel 2, Gorinchem 1839, p. 238.

17 Jan Hendrik van Boelens is een neef van Ambrosius Ayso van Boelens (opdrachtgever Roodbaard in 1821). Jan Hendrik gaf Roodbaard in 1821 opdracht voor Stania State, was van 1840 tot 1851 burgemeester van Leeuwarden en in die hoedanigheid

opdrachtgever voor de Prinsentuin en Oldenhoofdsterkerkhof en de laatste dwingers.

18 Mulder-Radetzky en de Vries, 1984, p. 55.

19 Mulder-Radetzky en de Vries, 1984. Hoewel alleen de waterpartij van het park nog aanwezig is, geeft het archief van Groot Terhorne veel informatie over de wijze waarop kaarten en tekeningen voor de aanleg van het landschapspark zijn gemaakt. Voor de datering van de schetstekeningen van Roodbaard gaat het ook hier om een aanname, die onderbouwd wordt vanuit de werkzaamheden die in de tuin plaatsvinden.